

Novе oblike mladosti, ki v tendenci spodrivajo tradicionalno meščansko podobo mladosti in spremembe medgeneracijskih odnosov iz generacijske kontinuitete/konflikta v generacijski lom in krizo, nujno povzročajo globoke spremembe v socialni konstrukciji osebnosti oz. v socialnem karakterju mladih. Te spremembe se nato ohranijo v odraslosti in se dalje prenašajo na nove generacije. Pri tem seveda lahko govorimo le o najsplošnejših karakaternih potezah oz. o vodilnih tendencah v osebnostni strukturi povprečnega posameznika, ki so skupne večini mladih, članov določene generacijske skupine. Vendar je tako govorjenje tudi tvegano, saj se individualne osebnostne značilnosti razlikujejo med seboj. Njihove podobnosti in razlike izvirajo še iz drugih vzrokov, npr. iz razlik v socialnem položaju, spolu itd., in ne samo iz posplošenih sprememb v socializaciji in v potekih odraščanja.

Pregled vrednostnih in življenjskih usmeritev mladih v Sloveniji je pokazal, da prevladujeta težnja k reafirmaciji socialnih interakcij v neformalnih skupinah in zvestoba subjektivnemu doživljanju. Mladi se ne želijo vezati na ideološke sisteme. Izogibajo se zlasti političnih institucij, so nezaupljivi do javnih medijev, do množične kulture itd. Kaj to pomeni? Regresijo v "privatnost" ali novost v individualnih strategijah in v strukturi subjekta? (Ule, 1989.)

Najprej moramo ugotoviti, da so ti pojavi povsem v skladu s spreminjanjem mladosti v sodobnih družbah. Pravzaprav le bolj izrazito in množično kažejo na ambivalenten položaj mladih v "socialnem otroštvu" (mladi so obenem ekonomsko odvisni in se socialno-kulturno osamosvajajo), zlasti na odpor mladih do slehernega pokroviteljstva, še posebej do ideološkega in institucionalnega.

V omenjenih pojavih se kaže tudi sprememba v doživljanju in prevladovanju krize identitete v adolescenci, kar se prenaša potem dalje na prisvojene trajne subjektivne strukture odraslih posameznikov. Pri tem moramo upoštevati, da je glavni dejavnik krize identitete v adolescenci ambivalenca odvisnosti in neodvisnosti. Mladostnik se namreč že čuti psihofizično sposoben za samostojno življenje in delo, vendar proces kvalifikacije pri veliki večini takrat še ni končan. Tudi če se zaposli, še dolgo ne uživa statusa odraslega oziroma drugim delavcem enakopravnega posameznika. V sodobnih družbah pa so mladostniki večinoma osvobojeni pritiskov iz sfere dela in raznih družbenih obveznosti, tako da se njihova dejavnost omejuje predvsem na akumulacijo družbeno potrebnega znanja, porabe in prostega časa. Vendar te dejavnosti niso priznane kot delo, temveč le kot priprava za delo.

Družba dejavnosti mladih ljudi ne priznava za resnično avtonomno dejavnost, temveč zgolj kot pripravo za tako dejavnost v *prihodnosti*, in postavlja dejavnosti mladih ljudi različne omejitve. Skušaja jo nadzirati in usmerjati s pomočjo različnih pedagoških, socialnovarstvenih, pravnih in političnih instanc. Prostost mladosti se potemtakem izkaže za privilegij, ki je hkrati tudi nova sociokulturna in ekonomska odvisnost. Privilegij je zato, ker posamezniku ni treba instrumentalizirati svojega dela in trpeti vseh vsakdanjih frustracij odraslosti. Odvisnost pa je zato, ker so temeljni pogoji in izvori za ta privilegij v rokah drugih ljudi, ki adolescentovim dejavnostim in storitvam postavljajo tudi družbene meje. Odprtost v prihodnost, ki označuje dobo mladosti, je potemtakem ambivalentna. Pomeni odprtost za različne možnosti, različna socialna izkustva, kakor tudi spoznanje lastne nemoči in nepriznanosti lastne identitete, ki ne more biti družbeno enakopravna z drugimi identitetami.

V sodobni družbi postavlja družba mladim vedno težje naloge, ki jih morajo le-ti obvladati za prehod v odraslost. Te naloge so predvsem na področju kvalifikacije mladih za samostojno delo in življenje v vseh sferah družbene reprodukcije. Zaradi odrezanosti mladih od sfere dela in ekonomije je to kvalificiranje v bolečem neskladju z realnim življenjem. To neskladje povzroča frustracije mladim ljudem in te frustracije mladi že zgodaj anticipirajo v svojih podobah o lastni in družbeni prihodnosti. Prav odrezanost mladih od sveta dela, ekonomije, upravljanja pa po drugi strani krepi infantilne tendence v razvoju subjekta. Svet potrošnje, prostega časa in akumulacije znanja namreč podpira kompenziranje realne družbene nemoči in ekonomske odvisnosti od odraslih v infantilnih nadomestkih avtonomnega jaza, kot so npr. dualizmi: fantazije vsemoči - nemoči, izpolnost vseh želja - popolne odpovedi, izpolnjenih medčloveških odnosov - praznost itd. (Baethge, 1985, str. 111, Ottomayer, 1987, str. 178-9, 182).

M. Erdheim piše v svoji knjigi "Družbena produkcija nezavednega": "Razkorak med fantazijami vsemoči in svetom bi lahko skupaj s procesom osamosvajanja od družine označili kot središčno dramo adolescentov" (Erdheim, 1982, str. 312).

Infantilni obrambni mehanizmi jaza, ki jih tendenčno proizvajata sodobna kriza adolescence, pri mladih ljudeh onemogočajo realen pregled nad situacijo in lastnim položajem in zavestno predelavo konfliktov. Seveda to ni nobena nujnost, temveč le tendenca k razvoju takšnih obrambnih mehanizmov. Ti se realno razvijejo šele ob drugih "ugodnih" pogojih, npr. ob takšni družinski socializaciji otroka in mladostnika, ki potencira simbiotske odnose med otroci in starši ter razdvaja afektno-empativne od kognitivnih in refleksivnih vidikov medosebnih odnosov v družini.

Vrsta avtorjev s področja psihologije, pedagogike in sociologije je zato razvila teze o sodobni infantilizaciji mladih. Najbolj izdelane teorije te vrste so teorije *mladostniškega narcizma*, zlasti tiste, ki govorijo o splošni spremembi dominantnega socialnega karakterja ljudi, in sicer od "avtoritarnega karakterja" k "narcističnemu karakterju" modernega človeka. Takšne teze srečamo že pri avtorjih kritične teorije družbe (H. Marcuse, T. Adorno, M. Horkheimer, E. Fromm) in pri mnogih psihoanalitskih teoretikih (P. Blos, A. Mitscherlich, H. Kohut, O. Kernberg, B. Grunberger, A. Lorenzer, K. Horn). Najbolj obširno pa jih je podalo nekaj teoretikov sodobne družbe in mladine. Naj navedemo le najpomembnejše med njimi: T. Ziehe (Puberteta in narcizem, 1975), K. Strzyz (Socializacija in narcizem, 1978), C. Lasch (Kultura narcizma, 1979).

Za teorijo mladine je zlasti zanimivo Ziehetovo delo Puberteta in narcizem (Ziehe, 1975). Ziehe analizira tipične značajske poteze sodobne nemške mladine in njene življenjske stile ter ugotavlja, da se pri mladih - a ista tendenca se v manjši meri kaže tudi pri drugih ljudeh - oblikuje nov značajski tip, ki ga imenuje "novi socializacijski tip" (NST). Osnovna značajska lastnost tega tipa je posebne vrste narcizem. To ni več klasični "genitalni narcizem" (ali tudi "sekundarni narcizem"), kakršnega je proučeval Freud. Pri sekundarnem narcizmu sta namreč še ohranjena relativno koherenten in stabilen jaz in nadjaz, le erotski odnos je obrnjen k posamezniku, namesto k drugim objektom ljubezni. Za razliko od tega je primarni narcizem po Freudu simbiotska stopljenost doživljanja sebe z doživljanjem okolja, zlasti matere pri majhnih otrocih.

Pri novem narcizmu pa sta po Ziehetu jaz in nadjaz infantilno razvita, ohranjata nerazrešeno občutje ogroženosti in strahu, hkrati pa oboje prekrivata z iluzijami o velikem sebi, o vsemogočnosti jaza in popolni zadovoljitvi želja.

Ziehe izpeljuje svojo tezo - podobno kot vrsta drugih teoretikov - najprej iz analize protislovij v moderni družini, iz odsotnosti ojdipskega konflikta z očetom zaradi vse manjše "prisotnosti" očetove avtoritete v družini in pretirane simbiotske zveze otroka z materjo v zgodnjem otroštvu. Ta situacija ustvari izhodiščno psihosocialno podlago za narcizem, na katero se nato naveže še učinkovanje šole, ki z instrumentalizacijo odnosov in storitev, s čustvenim izpraznjenjem odnosov med učitelji in šolarji sili otroka k temu, da svoje doživljanje in osebnost ločuje od svojih storitev (učnih rezultatov, pridobljenega znanja, uspeha v šoli). To krepi narcistično tendenco po zapiranju v svet lastnih iluzij in vsemogočih želja.

Glavni dejavnik pri nadaljnjem utrjevanju narcizma pa je adolescenca oz. nove razmere za odraščanje v sodobnih razvitih družbah. Ziehe opozarja, da sodobna mladinska kultura po svojih temeljnih značilnostih krepi in reproducira narcistične tendence pri mladih ljudeh. Omogoča jim, da vsaj v iluziji, fantaziji ali omami ustrezajo narcističnim potrebam in se izognejo frustracijam, kakršne doživljajo doma in v šoli. Sodobni prostori za zabavo mladine omogočajo posamezniku, da se subjektivno odtrga od staršev in drugih avtoritet in od pritiska storilnosti in konkurence v šoli. Dajejo mu potemtakem občutek, da se je osamosvojil od družbenih pritiskov; vendar je to le v vsemogočne iluzije zaviti občutek, ne pa realna osamosvojitve (Ziehe, 1975, str. 191). Tudi nov bolj sproščen odnos do spolnosti med mladino ne pomeni vselej večjega osvobajanja simbiotskih zvez s partnerjem, v katerih ne pride do dajanja in jemanja v odnosu.

Tudi poraba dobrin omogoča mladim, da se vsak dan oskrbujejo s predmeti, ki ustrezajo narcističnim zadovoljitvam (glasba, prireditve, stili oblačenja, itd.). Predvsem pa po Ziehetu pospešuje oblikovanje narcističnih potez skupinsko življenje mladih, v katerem prevladujejo težnje po kolektivnih občutkih samoraztapljanja, omame, lebdenja in vsemogočnega razširjanja sebe, kar povsem ustreza primarno narcističnim hrepenenjem. Mladinska kultura prinaša nove oblike za to, da se posameznik izogiba konfliktom z dejanskostjo, in vzbuja v mladih difuzen, plavajoč občutek, da so zavarovani v okviru vrstniških skupin, kakor v notranjosti kolektivne maternice (prav tam, str. 191).

Iz teh teoretičnih in izkustvenih ugotovitev izhaja tudi Ziehetov odgovor na vprašanje, kaj je z družbeno dejavnostjo mladih. Ali je sodobna mladina depolitizirana? Odgovora sta dva. Mladina je depolitizirana, kolikor se *neosveščeno in spontano*

prepušča izživiljanju narcističnih značajskih potez, še zlasti, če se zgolj zapre v svet svojih subkultur. Spontano in nereflektirano življenje v okviru narcističnega mladinskega sveta mladim ne omogoča, da bi se zares osvobodili pritiskov realnosti, ne omogoča alternative meščanskemu svetu, temveč še krepí negativne razvojne tendence, denimo agresivnost, podredljivost iracionalnim gibanjem in vodjem, porabništvo itn.

A narcizem ima tudi svojo pozitivno stran, tako jo je imel dosedaj dominantni značajski tip, "analnoavtaoritarni karakter". Že v sami oslavitvi dominantnega očetovsko posredovanega nadjaza tiči tudi realno utopična vsebina. V mladinskih subkulturah se preko narcističnih tendenc vzpostavlja pomemben most z novimi simboli, potem ko so bili tradicionalni kulturni simboli zavrženi. Ti simboli niso nadomestek za politično in artikulirano soočenje mladih z obstoječimi družbenimi odnosi, vendar so nujen pogoj za proces samorefleksije, s katero si lahko posamezniki prisvojijo lastno subjektivnost in dosežejo emancipacijsko politično zavest. Zato je tudi v novem narcizmu mladih skrit potencial za spreminjanje oblik komunikacije in refleksije. Te pozitivne poteze narcizma se ne uveljavljajo spontano, temveč se udejanjijo šele v posebnem individualnem in kolektivnem prizadevanju mladih za refleksijo o vzrokih zanj, zlasti za globoko potlačen strah in nemoč posameznikov pred drugimi ljudmi.

"Samorefleksija je kolektivna sprememba interakcijskih form, ki omogoča odpravo strahu pred doživljeno nemočjo, zato, da bi lahko predelali *spoznanje* nemoči. 'Spoznanje nemoči' pomeni: spoznanje družbenih protislovij, ki proizvajajo nemoč in jo utrjujejo, kaže pa tudi na možnost njenega preboja in ukinjanja... 'Narcizem' je tedaj reflektiran: je sposobnost, da praktično *trpimo* doživljeno nemoč, ne da bi morali nemoč prestavljati vse kot nevrotičen zlom ali jo postavljati med sebe in zunanjo realnost, tako kot v psihotičnem zlomu. Narcizem je tedaj potencial zato, da lahko proizvedemo nepostvarjene *interakcijske forme v kolektivu*, kot tudi za *proizvodnjo kolektivnosti s pomočjo sprememb interakcij*" (prav tam, str. 263).

Hipoteza o naraščajočem narcizmu mladih je zelo izzivalna in jo res lahko "uporabimo" na mnogih pojavih med mladino. Vendar je njena slabost ta, da je "preširoka", da nima jasno določenih meja lastne uporabe. Zato se jo zelo lahko uporabi tudi ideološko, namreč kot "pojasnilo" za vse, kar pri mladini odstopa od običajnih pričakovanj družbe, s čimer spregledamo rasnične in produktivne novosti mladinske kulture in njenih življenjskih stilov. S takšnim etiketiranjem mladih bi zopet potrdili paternalističen odnos do mladih. Zato so kritiki očitali Ziehetu neupravičeno psihologizacijo družbenih pojavov, ki utrjuje stigmatizacijo mladih kot "narcističnih" (Gl. Griese, 1982, str. 186-192, Böpp, 1982, str. 88-92).

Etiketiranje mladine z narcizmom se je tudi dejansko dogodilo v ZRN, čeprav je Ziehe večkrat (neuspešno) intervenira, češ da je hotel v svoji knjigi dati le analizo mladostniškega čustvovanja in fantazem, ne pa vseobsežne teorije mladine in njenega početja (Ziehe, 1975).

Če torej razpravljamo o narcizmu mladih, potem moramo upoštevati naslednje: Najprej prometejski značaj narcizma mladih. Po eni strani je narcizem učinek vseh družbenih in psiholoških dejavnikov, ki preprečujejo in razgrajujejo zavest, jaz, notranje simbolne reprezentance družbe (nadjaz), po drugi strani pa že tudi upor zoper tako stanje. Drugič: narcizem kot množični psihološki karakter (značaj) javno razgalja tisto, kar je bilo vse doslej v vseh represivnih družbah temelj odraslega subjekta;

njegov notranji zlom in zgodnjo odpoved željam - infantilizacijo posameznika. Tretjič: narcizem je v svoji totaliteti vse prej kot le psihološki ali psihoanalitski pojem, prej je družbeno teoretski pojem, ki povzema težko ulovljiv splet interakcij med subjektivnimi strukturami posameznika in družbenimi strukturami. Prav zato je verjetno psihoanalitska teorija celo prekratka, da bi zajela in dojela ves ta splet. V tem smislu imam termin "narcizem" (ali tudi "novi socializacijski tip") prej za teorijsko šifro, ki naznačuje novo vsebino, za katero danes še manjka teorije, kot za termin, ki podaja ustrezen pojem.

Najbolj pomembna se mi zdi prometejska narava narcizma, ki dopušča tudi nov tip odpora obstoječim represijam in emancipacijo posameznika. Kadar odpor nastopa odkrito in brez vsiljevanja preko avtoritet, se ga lahko zavemo kot temelj subjekta in ga kot reflektiranega spremenimo v pozitivno osnovo emancipacije posameznika od novih oblik notranjih in zunanjih pritiskov. Ta pot danes ni niti teoretično jasna, kar je morda tudi dobro. Če bi bila pot kakorkoli določena, bi bila to bržkone le še iluzija več. Mislim, da je G. Dischnerjeva v svoji oceni Ziehetove teorije prav zadela to, danes še prikrito pozitivnost tendenčnih sprememb v subjektivnih strukturah posameznikov, ko je napisala:

"A narcis je še uklet od lastne zrcalne podobe, sposoben le za 'poseben odnos', v katerem drugi ostaja odmev, ne subjekt.

Novi značaj, ki ga obdaja čedalje več strahu, agresij, morilske in samomorilske klime in je v nevarnosti, da bo izločen, sanja o sebi v svetu onkraj načela storilnosti. Noče odrasti, ker bi moral kot odrasel (zgolj) funkcionirati. Tisti, ki nočejo več funkcionirati, se prepoznajo po gestah. Nihče, ki je zunaj njih, ne opazi, kako komaj opazno namigujejo drug drugemu. So že nekje drugje, v kakšnem imaginarnem kraju srečanj, 'na poti', 'so odpotovali', z drogami ali brez njih. 'Odrasle' pojmujejo, kakor da bi bili eksotično ljudstvo, ki je (samo) obkroženo z 'notranjo kolonizacijo' in ki stopa naproti mladim še kot kolonialni gospodar. Jezika odraslih se učijo kot mimikrije, kajti njihov jezik je drugačen, je onkraj koda moči in vladajočega mišljenja" (Dischner, 1979, str. 117-8).

Teorije o narcizmu mladih resda lahko podležejo pastem ideološke totalizacije svoje pojasnjevalne moči, vendar pa zadevajo izjemno pomembne vidike sociopsiholoških sprememb pri sodobni mladini, ki jih ne smemo zanemariti pri pojasnitvah močno ambivalentnih potreb, odnosov in dejavnosti mladih v sodobnih družbah. Tu mislim predvsem na vse večje subjektiviranje in vse bolj izrazito individualiziranje mladosti, ki se izražata v spremenjenih odnosih mladih do sebe, do svoje mladosti, do odraslosti, do institucij, dela in učenja, posebej pa v individualnem oblikovanju svojih vrednostnih svetov in življenjskih stilov.

Subjektiviranje in individualiziranje mladosti izhajata iz sprememb socializacije, namreč iz bolj zaostrene identitetne krize v mladosti in iz vse večjega poudarka na individualnem in nestereotipnem prisvajanju socialnih vlog odraslega človeka pri mladih ljudeh razvitih družb.

S pojmom *individualizacije* mislim na skupne poteze nekaterih razvojnih tendenc mladinskega socialnega življenja v sodobnih družbah, ki naraščajo že od petdesetih let dalje. Kot piše J. Zinnecker v svoji primerjalni študiji o nemški mladini "Mladinska kultura 1940-1985", označuje individualizacija tendenco, da mladi vstopajo v družbene vezi (katerekoli vrste) prej na osnovi osebnih opcij, kot pa na osnovi sociokulturne

tradicije. Možnost oz. kar prisila k individualiranju raste iz rahljanja oz. iz razpadanja tradicionalnih sociokulturnih okolij - ne le v življenju odraslih, temveč že v otroških in mladostniških življenjskih prostorih (Zinnecker, 1988, str. 346). V osemdesetih letih se mladi ne včlenjajo radi v že vnaprej dane ali postavljene socialne zveze, skupine, ustanove, pač pa v tiste, ki jih sami ustvarjajo, in to glede na svoje osebne potrebe in značilnosti. Centralni pomen za takšne individualizirane izbire imajo osebno prisvojeni interesi in polja dejavnosti, osebne značilnosti drugih, ki izzivajo simpatije ali antipatije itd. Seveda tudi ti interesi, sposobnosti in karakterne poteze posredno izhajajo iz razredno in slojno specifiziranih pogojev življenja in socializacije posa meznih delov mladine. Vendar pa se (kar je značilno za mlade) te socialne razlike izražajo primarno skozi individualne filtre posameznikov, ne pa obratno, da bi bile individualne poteze kontigentna poosebljanja širših socialnih kategorij in razlik. *Subjektiviranje* mladosti pa je subjektivna dimenzija individualiranja mladosti, je poudarjeno subjektivno občutenje in prav tako poudarjeno subjektivno izražanje odnosov mladih do dejanskosti.

Odločilno vprašanje socializacije v mladosti danes ni več to, kdaj in kako bo posameznik realiziral posamezne vloge, temveč zakaj naj jih realizira in čemu služi kompleks predpostavljenih in utrjenih socialnih vlog. Zato je možno, da vsaj pri delu mladih, zlasti iz urbanih okolij, in pri bolj izobraženi mladini njihova mladost postane individualna kreacija, podvržena vsakršni problematizaciji in subjektivnim zasnutkom. Temu hotenju nasproti seveda stojijo realni družbeni odnosi, močne institucije, ideološke moči in zlasti ambivalentna psihična oz. karakterna struktura adolescentov. Ta ambivalentnost pogosto vodi mlade v mobilizacijo regresivnih in infantilnih duševnih obrambnih mehanizmov, če jim grozi poraz v boju za samopotrditev v dani družbi.

Zato lahko tudi individualiziranje in subjektiviranje mladosti vodi v poraze, celo v izgubo dejanske subjektivitete. Na to opozarjajo ravno negativne poteze novega narcizma mladih, o katerih govorijo teorije Zicheta in drugih. Zato je treba upoštevati tudi celokupnost negativnih možnosti in novih odtujitev, celo strahov pred temi procesi. M. Baethge je v sestavku: "Individualiziranje kot upanje in kot poguba" takole povzel te sume:

"Moje bojzani se stekajo v domnevo, da na koncu zgodovine ne stoji avtonomni meščanski posameznik in tudi ne samozavestni proletarski razredni individuum socialistične teorije, ki bi bil sposoben za kolektivno spreminjanje družbe, temveč vse bolj brezmočen in izoliran posameznik, ki ne ve čisto prav, kam sodi, in se mora s strahom ozirati v prihodnost. Vzrok za takšno vizijo leži v specifični obliki potekanja družbeno podaljšane adolescence" (Baethge, 1985, str. 109).

Poglavitna sprememba v konstituciji identitete posameznika, ki sledi opisanim spremembam socializacije, je ta, da identiteta jaza sedaj ni več le z osebnostno specifikom in z individualno zavestjo izpolnjen spekter utrjenih socialnih vlog posameznika, tj. ni več le „od drugih ljudi sprejet in potrjen subjekt, temveč terja prisvojitve družbene dejanskosti s pomočjo problematizacije te dejanskosti. Če je bilo do danes temeljno vprašanje mladega človeka ob vstopu v družbo odraslih to, ali bo družba sprejela njegove želje, načrte, in ali bo lahko dal osebni pečat svojemu delu, poklicu, različnim vlogam, je sedaj temeljno vprašanje to, ali se dejanska družba ujema s podobo, ki jo ima posameznik o samem sebi in o svojem mestu v družbi.

LITERATURA:

- Baethge, M., Individualisierung als Hoffnung und Verhängnis. V: M. Baethge, P. Cohen, idr.: Verborgten im Licht, Neues zur Jugendfrage, Frankfurt/M, 1985.
- Böpp, J., Vor uns die Sinnflut. Reinbeck, 1985.
- Dischner, G., Gegenbild zum eindimensionalen Menschen. V: H. Häsig, H. Stubenrauch, T. Ziehe (izd.): Narziß: Ein neuer Sozialisationstypus? Päd, extra, Frankfurt, 1979.
- Griese, H., Sozialwissenschaftliche Jugendtheorien, Weinheim, Basel, 1982.
- Erdheim, M., Die gesellschaftliche Produktion von Unbewußtheit, Frankfurt/M, 1982.
- Lasch, C., The Culture of Narcissism, New York, 1979.
- Ottomayer, K., Ökonomische Zwänge und menschliche Beziehungen. Reinbeck bei Hamburg, 1979.
- Strzyz, K., Sozialisation und Narzißmus, Wiesbaden, 1979.
- Ule, M., Mladina za modernizacijo slovenske družbe, Ljubljana, 1989.
- Ziehe, T., Pubertät und Narzißmus, Frankfurt/M, 1975.
- Zinnecker, J., Jugendkultur 1940-1985. Reske & Budrich, Opladen, 1987.